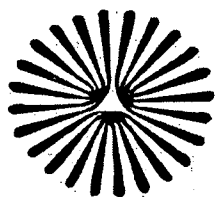

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ
وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ﴿٢٥﴾
«سوره حديد، آية ٢٥»

﴿٢٥﴾

دانشگاه پیام نور
واحد کرج

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته حقوق جزا و جرم شناسی

موضوع

**«بررسی لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین
زندان»**

استاد راهنما

دکتر نریمان فافری

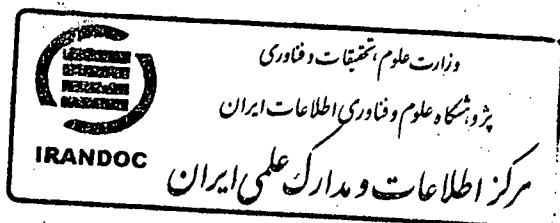
استاد مشاور

دکتر فاطمه سوهانیان

نگارش

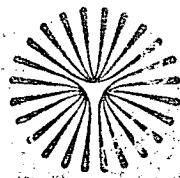
مفط الله میرزاخانلو

مهر ۱۳۸۹

۱۴۸۷۲۱

۱۳۸۹ / ۱۰ / ۱۸

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه پیام نور

استان تهران

واحد کرج

شماره:

تاریخ:

پیوست:

بسمه تعالی

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد

تحت عنوان: " بررسی لایحه مجازات های اجتماعی جایگزین زندان "

تاریخ دفاع: ۱۳۹۷/۰۹/۰۹ نمره: ۱۹ درجه ارزشیابی: (بسیار خوب)

اعضای هیات داوران:

نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبه علمی	امضاء
۱- دکتر فاختری	استاد راهنما	استادیار	
۲- دکتر سوهانیان	استاد مشاور	استادیار	
۳- دکتر الهی منش	استاد داور	استادیار	
۴- مهندس محبوبه طالبی	نماینده تحصیلات تکمیلی	مربی	

کرج - بلوار امامزاده حسن - بعد از چهارراه مصباح - برسیده به میدان استاندارد

تلفن گویا: ۲- ۲۸۰۱۰۳۰ و ۲۸۰۲۰۰۱-۲، ۲۸۲۱۵۵۶-۸ و ۲۸۰۵۸۰۱-۲ و ۲۸۱۳۵۹۵-۷ دورنگار: ۲۸۰۵۸۰۰

تقدیم بہ:

پدر بزرگوارم،

مادر فداکارم و

ہمسر مہربانم

تقدیر و تشکر از اساتید بزرگوار:

جناب آقای دکتر نریمان فاخری،
سرکار خانم دکتر فاطمه سوهانیان

و تمامی کسانی که در مسیر خود شناسی و علم و دانش قدم بر
می‌دارند؛ در زندگی، خود را وقف خدمت به بشریت نموده‌اند؛ و
پاسدار کرامت ذاتی و خدمت انسانی‌اند.

چکیده:

یکی از مسائل اساسی و مهم در نظام‌های جزایی مسأله مجازات است که در طول تاریخ به صورت پاسخ‌های مختلفی مورد تجزیه و آزمون قرار گرفته است و در هر دوره قالب و شکل خاصی یافته است. گاهی شدت مجازات، گاهی ملایمت، گاهی مجازات بدنی، گاهی مجازات‌های مالی و گاهی نیز چون ابتدای سده نوزدهم و بعد از آن بصورت کیفر حبس که بعنوان یکی از مجازات‌های بسیار معمول مورد توجه کشورها قرار می‌گیرد. در نتیجه همه نظام‌های کیفری کم و بیش با آثار سوء و پیامدهای منفی آن بخصوص تورم جمعیت کیفری روبرو اند. بنابراین هزینه‌های سرسام آور زندان و شناخت تأثیرهای زیانبار انباشتن مجرمان در زندان بر زندانیان و خانواده آنها و اجتماع، سیاستگذاران را در دهه‌های اخیر بر آن داشت تا از جانشین‌های مجازات زندان استفاده کنند. در کشور ما نیز در راستای مبارزه با تورم کیفری جمعیت زندان در سال ۱۳۸۴ لایحه «مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان» جهت تصویب تقدیم قانونگذاران شده است.

بنابراین مجموعه‌ای که در پیش روست حاصل تلاشی است در راستای مطالعه ناکارایی کیفر حبس و پیامدهای منفی آن و ضرورت توسل به مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان، که توسل به آن امروزه دغدغه بسیاری از نظام‌های کیفری می‌باشد، و همچنین ضمن پرداختن به ویژگی‌های حاکم بر این مجازات‌ها، به موانع پیشرو اجرای این مجازات‌ها و به لزوم بستر سازی وساز و کارهای اجرایی پرداخته می‌شود که در بخش اول این پایان‌نامه آمده است.

به مصادیق مجازات‌های اجتماعی لایحه «مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان» و تحلیل و بررسی مواد این لایحه و نواقص و کاستی‌های آن و ارائه پیشنهادات جهت رفع این نواقص و کاستی‌ها و در کنار آن به سایر مصادیق مجازات‌های جایگزین که در لایحه پیش‌بینی نشده است ولی در کشورهای پیشرو تجربه موفق داشته است پرداخته شده است که در بخش دوم این پایانه نامه آمده است:

کلید واژگان: مجازات‌های اجتماعی، جایگزین‌های زندان، تورم جمعیت کیفری زندان‌ها

فهرست مطالب:

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
طرح تحقیق	۴
الف) تعریف موضوع و اهمیت و چرایی انتخاب آن	۴
ب) روش تحقیق و تنگناهای آن	۵
ج) سؤالات تحقیق	۵
د) فرضیه‌های تحقیق	۶
ه) پیشینه تحقیق و جنبه نوع آوری آن	۶
و) سازماندهی و تقسیم مطالب تحقیق	۶

بخش اول: ارزیابی مجازات حبس و ضرورت اعمال مجازات

جایگزین آن و جایگاه آن در لایحه مجازات های جایگزین..... ۸

فصل اول: شناخت مجازات‌ها و تبیین مجازات زندان و ناکارایی آن..... ۹

مبحث اول: شناخت مجازات‌ها..... ۹

۱- تعریف جرم و مجازات..... ۹

۲- طبقه‌بندی مجازات‌ها..... ۱۰

۱-۲- مجازات‌های بدنی..... ۱۰

۲-۲- مجازات‌های سالب آزادی..... ۱۰

۲-۳- مجازات‌های مالی..... ۱۱

۲-۴- مجازات‌های اجتماعی..... ۱۱

۳- خصوصیات مجازات‌ها..... ۱۱

۳-۱- خصیصه ترهیبی (رنج آور بودن)..... ۱۱

۳-۲- خصیصه ترذیلی (رسوا کننده)..... ۱۲

۳-۳- خصیصه مشخص بودن (اصل قانونی)..... ۱۲

۳-۴- خصیصه قطعیت..... ۱۲

۴- اهداف مجازات‌ها..... ۱۳

- ۱۳..... ۴-۱- هدف اخلاقی
- ۱۳..... ۴-۲- اصلاح و تربیت بزهکار
- ۱۴..... ۴-۳- هدف ارعابی
- ۱۴..... ۴-۳-۱- پیشگیری عمومی
- ۱۴..... ۴-۳-۲- پیشگیری فردی
- ۱۵..... ۴-۴- تشفی بزه دیده و اجتماع
- ۱۵..... ۴-۵- مکافات یا سزادهی
- ۱۵..... ۵- اصول حاکم بر مجازات‌ها
- ۱۵..... ۵-۱- اصل قانونی
- ۱۶..... ۵-۲- اصل شخصی
- ۱۶..... ۵-۳- اصل تساوی
- ۱۷..... ۵-۴- اصل فردی کردن
- ۱۷..... **مبحث دوم: تبیین مجازات زندان و ناکارایی آن**
- ۱۷..... **گفتار اول: تبیین مجازات زندان**
- ۱۷..... ۱- مفهوم
- ۱۸..... ۲- پیشینه مجازات زندان
- ۱۸..... ۲-۱- نظام کیفری ایران
- ۲۰..... ۲-۲- نظام کیفری فرانسه
- ۲۱..... ۲-۳- نظام کیفری اسلام
- ۲۳..... **گفتار دوم: ناکارایی کیفر زندان**
- ۲۵..... ۱- پیامدهای فردی
- ۲۵..... ۱-۱- کسب تجربه و فاسد شدن تدریجی مجرم
- ۲۵..... ۱-۱- آثار روانی بر روی مجرم
- ۲۶..... ۱-۲-۱- از بین رفتن حس مسئولیت
- ۲۶..... ۱-۲-۲- احساس حقارت
- ۲۶..... ۱-۲-۳- اضطراب و افسردگی
- ۲۷..... ۱-۲-۴- خود زنی یا خودکشی

- ۲۷-۱-۲-۵- رفتار پر خاشگرانه ۲۷
- ۲۷-۱-۳- آثار منفی جسمی ۲۷
- ۲۸-۱-۴- ایجاد سوء پیشینه و محرومیت از حقوق اجتماعی ۲۸
- ۲۸-۲- پیامدهای خانوادگی ۲۸
- ۲۸-۱-۲- تیره شدن روابط خانوادگی ۲۸
- ۲۹-۲-۲- آثار منفی بر فرزندان ۲۹
- ۳۰-۳-۲- آثار منفی بر همسر ۳۰
- ۳۰-۳- پیامدهای اجتماعی و فرهنگی ۳۰
- ۳۰-۱-۳- فاسد شدن افراد زندانی ۳۰
- ۳۱-۲-۳- پایین آمدن سطح اخلاق ۳۱
- ۳۲-۳-۳- انتقال فرهنگ زندانیان به جامعه ۳۲
- ۳۳-۴-۳- اعمال تبعیض ۳۳
- ۳۳-۵-۳- ضعف ارزشهای حاکم بر زندان ۳۳
- ۳۳-۶-۳- ضعف امکانات ۳۳
- ۳۴-۳-۷- عدم جبران خسارت مادی و معنوی وارده بر مجرم در صورت اشتباه حکم قاضی ۳۴
- ۳۴-۳-۸- تعلق اغلب محکومان زندان به طبقه‌های فقیر ۳۴
- ۳۴-۴- پیامدهای اقتصادی ۳۴
- ۳۴-۱-۴- بازداشتن افراد زندانی از کار و فعالیت ۳۴
- ۳۵-۲-۴- عدم بهره‌مندی جامعه از فعالیت زندانیان ۳۵
- ۳۵-۳-۴- تحمیل هزینه‌ها بر جامعه و دولت ۳۵
- ۳۷-۵- تعارض کیفر حبس با دیدگاه‌های اصلاحی ۳۷
- ۳۷-۱-۵- تراکم جمعیت کیفری زندان ۳۷
- ۳۸-۲-۵- ناسودمندی زندان ۳۸
- ۳۹-۳-۵- دشواری اصلاح و تربیت در محیط بسته ۳۹
- ۳۹-۴-۵- فراوانی کاربرد ۳۹
- ۳۹-۵-۵- نبود تفکیک میان زندانیان ۳۹
- ۴۰-۶-۵- ازدیاد تکرار جرم ۴۰
- ۴۱-۷-۵- تعارض با اصل شخصی بودن مجازات‌ها ۴۱

۴۲..... ۸-۵- جرم زا بودن زندان.....

۴۲..... ۹-۵- عدم ارعاب.....

فصل دوم: ویژگی‌ها و ساختارهای حاکم بر مجازات‌های اجتماعی جایگزین

۴۴..... زندان.....

۴۵..... مبحث فصل اول: تعریف، مفهوم و خصوصیات مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان.

۴۵..... گفتار اول: مفهوم و ماهیت.....

۴۹..... گفتار دوم: خصوصیات.....

۴۹..... ۱- عدم تسری کیفر به دیگر افراد.....

۴۹..... ۲- قابل استفاده برای بزهکاران جوان، نوجوانان و مجرمان غیر جدی.....

۵۰..... ۳- قابلیت باز سازگاری مجرمان با جامعه.....

۵۱..... ۴- معین بودن.....

۵۱..... ۵- تأکید بر رضایتمندی طرفین.....

۵۲..... ۶- برخورداری از ضمانت اجرای عدم اجرای تعهد.....

۵۲..... مبحث دوم: اهداف و فواید.....

۵۳..... گفتار اول: اهداف مجازات‌های اجتماعی.....

۵۳..... ۱- کاهش جمعیت کیفری زندان و صرفه جویی هزینه‌ها.....

۵۴..... ۲- اصل فردی کردن کیفرها.....

۵۵..... ۳- بازپروری اجتماعی و تقویت حس مسئولیت بزهکار.....

۵۶..... ۴- ترمیم زیان‌های ناشی از جرم.....

۵۶..... ۴-۱- ترمیم خسارت بزه دیده.....

۵۷..... ۴-۲- ترمیم زیان‌های جامعه.....

۵۸..... ۵- مبارزه با افزایش نرخ تکرار جرم.....

۵۹..... ۶- پیوند دادن مجرم با جامعه.....

۶۰..... ۷- احترام از پذیرش فرهنگ زندان.....

۶۰..... ۸- ایجاد تنوع در مجازات‌ها.....

۶۱..... گفتار دوم: فواید.....

مبحث سوم: جایگاه و پیشینه مجازات‌های اجتماعی در نظام کیفری اسلام، اسناد بین‌المللی و نظام کیفری ایران	۶۲
گفتار اول: جایگاه و پیشینه مجازات‌های اجتماعی در نظام کیفری اسلام	۶۳
گفتار دوم: جایگاه پیشینه مجازات‌های اجتماعی در اسناد بین‌المللی و تجربه کشورهای دیگر	۶۷
گفتار سوم: جایگاه و پیشینه مجازات‌های اجتماعی در نظام کیفری ایران	۷۵
مبحث چهارم: موانع و زمینه‌ها و سازکارهای لازم برای اجرای مجازات اجتماعی	۸۳
گفتار اول: موانع	۸۳
۱- توسعه یا تعریض شبکه	۸۳
۲- فقدان دسترسی به بایگانی جنایی معتبر	۸۴
۳- عدم مهارت مأموران اجرایی مجازات‌های اجتماعی	۸۴
۴- فقدان چهار چوب اصولی	۸۴
۵- بالا بودن هزینه‌ها	۸۵
۶- ناکارایی در ارزیابی	۸۵
۷- مقاومت نمایندگان و قضات و عدم مقبولیت در میان مردم	۸۶
گفتار دوم: زمینه‌ها و سازکارهای لازم برای اجرای مجازات‌های اجتماعی	۸۶
۱- لزوم تصویب قانون	۸۷
۲- فرهنگ سازی	۸۹
۱-۲- آموزش به قضات	۸۹
۲-۲- آگاه‌سازی عمومی	۹۱
۳- تقویت نهادهای اجرای مجازات اجتماعی	۹۳
۱-۳- قاضی اجرای مجازات اجتماعی	۹۳
۲-۳- مددکاری و مأمورین مراقبتی	۹۵
۳-۳- سازمان خدمات عمومی	۹۸
۴-۳- سازمان اصلاح و تربیت مجرمین	۹۹
۵-۳- سازمان‌های غیر دولتی	۹۹
۶-۳- بانک‌های علمی، مطالعاتی و مراکز اطلاع رسانی	۱۰۰
۷-۳- بایگانی جنایی یا سیستم اطلاعات مرکزی	۱۰۰

.....	۱۰۲	۴- سرمایه گذاری
فصل سوم: انواع مجازات‌های اجتماعی و بررسی مواد عمومی لایحه مجازات‌های		
اجتماعی جایگزین زندان	۱۰۳	
مبحث اول: انواع مجازات‌های اجتماعی.....	۱۰۳	
مبحث دوم: بررسی مواد عمومی لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان .	۱۰۴	
بخش دوم: مصادیق مجازات‌های اجتماعی در لایحه مجازات‌های اجتماعی		
جایگزین زندان	۱۲۵	
فصل اول: مجازات‌های اجتماعی کلاسیک در لایحه.....	۱۲۶	
مبحث اول: محرومیت از حقوق اجتماعی	۱۲۶	
گفتار اول: ویژگی‌ها و مبانی مجازات اجتماعی «محرومیت از حقوق اجتماعی».....	۱۲۶	
۱- مفهوم و ماهیت.....	۱۲۶	
۲- پیشینه	۱۲۷	
۳- اهداف و فواید.....	۱۲۸	
۴- شرایط و قلمرو اجرایی.....	۱۲۹	
۴-۱- مجازات ترمیمی	۱۲۹	
۴-۲- مجازات تبعی	۱۳۰	
۴-۳- انواع محرومیت از حقوق اجتماعی از نظر موضوعی	۱۳۱	
۴-۳-۱- محرومیت از حقوق مدنی	۱۳۱	
۴-۳-۲- محرومیت از حقوق سیاسی	۱۳۲	
۴-۳-۳- محرومیت از حقوق اقتصادی	۱۳۲	
۵- ارزیابی	۱۳۳	
گفتار دوم: بررسی «محرومیت از حقوق اجتماعی» در لایحه مجازات‌های جایگزین زندان	۱۳۴	
مبحث دوم: دوره مراقبت	۱۴۰	
گفتار اول ویژگی‌ها و مبانی تعلیق مراقبتی.....	۱۴۰	
۱- مفهوم و ماهیت.....	۱۴۰	

۱۴۱ پیشینه	۲-۱
۱۴۱ ۱-۲- تعلیق مراقبتی در نظام حقوقی غرب	۲-۱
۱۴۲ ۲-۲- تعلیق در نظام حقوقی ایران	۲-۲
۱۴۴ ۳- وجه تمایز تعلیق مراقبتی با دوره مراقبت	۳-۱
۱۴۵ ۴- اهداف و فواید	۴-۱
۱۴۵ ۱-۴- اهداف	۴-۱
۱۴۵ ۲-۴- فواید	۴-۲
۱۴۶ ۵- انواع تعلیق	۵-۱
۱۴۶ ۱-۵- تعلیق ساده	۵-۱
۱۴۷ ۲-۵- تعلیق مراقبتی یا پروباسیون	۵-۲
۱۴۸ ۶- شرایط و قلمرو اجرایی	۶-۱
۱۴۸ ۱-۶- جرمها و اشخاص مشمول	۶-۱
۱۴۸ ۲-۶- مدت تعلیق	۶-۲
۱۴۹ ۳-۶- وظایف مأمور تعلیق مراقبتی	۶-۳
۱۵۰ ۴-۶- مقام صالح برای صدور دستور تعلیق	۶-۴
۱۵۰ ۵-۶- شرایط تعلیق در قانون مجازات اسلامی	۶-۵
۱۵۱ ۷- ارزیابی	۷-۱
۱۵۲ گفتار دوم: بررسی «دوره مراقبت» در لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان	۷-۲
۱۶۲ فصل دوم: مجازات‌های اجتماعی نوین در لایحه	۷-۳
۱۶۲ مبحث اول: خدمات عمومی	۷-۳
۱۶۲ گفتار اول: ویژگی‌ها و مبانی مجازات اجتماعی «خدمات عمومی»	۷-۳
۱۶۲ ۱- تعریف و ماهیت	۷-۳
۱۶۲ ۲- پیشینه	۷-۳
۱۶۴ ۳- اهداف و فواید	۷-۳
۱۶۴ ۱-۳- اهداف	۷-۳
۱۶۵ ۲-۳- فواید	۷-۳
۱۶۶ ۴- شرایط و قلمرو اجرایی	۷-۳

- ۵- ارزیابی ۱۶۹
- گفتار دوم: بررسی «خدمات عمومی» در لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان ۱۶۹
- مبحث دوم: جزای نقدی روزانه ۱۷۹
- گفتار اول: ویژگی‌ها و مبانی مجازات اجتماعی «جزای نقدی روزانه» ۱۷۹
- ۱- تعریف و ماهیت ۱۷۹
- ۲- پیشینه ۱۸۱
- ۱-۲- در نظام حقوقی غرب ۱۸۱
- ۲-۳- در نظام حقوقی ایران ۱۸۱
- ۳- اهداف و فواید ۱۸۲
- ۳-۱- اهداف ۱۸۲
- ۳-۲- فواید ۱۸۳
- ۴- شرایط و قلمرو اجرایی ۱۸۳
- ۴-۱- جرم‌ها و اشخاص مشمول ۱۸۳
- ۴-۲- مدت یا میزان ۱۸۴
- ۴-۳- انواع جزای نقدی ۱۸۴
- ۵- ارزیابی ۱۸۷
- گفتار دوم: بررسی «جزای نقدی روزانه» در لایحه مجازات‌های جایگزین زندان ۱۸۸
- فصل سوم: مجازات‌های اجتماعی جایگزین پیش‌بینی نشده در لایحه با توجه به تجربه کشورهای دیگر ۱۹۴
- مبحث اول: حبس در منزل ۱۹۴
- ۱- تعریف و ماهیت ۱۹۴
- ۲- پیشینه ۱۹۵
- ۳- اهداف و فواید ۱۹۶
- ۴- شرایط و قلمرو اجرایی ۱۹۷
- ۵- ارزیابی ۱۹۹
- مبحث دوم: نظارت الکترونیکی ۲۰۰
- ۱- تعریف و ماهیت ۲۰۱

۲۰۱ پیشینه
۲۰۱ ۳- اهداف و فواید
۲۰۲ ۴- شرایط و قلمرو اجرایی
۲۰۴ ۵- ارزیابی
۲۰۵ مبحث سوم: پادگان‌های آموزشی - اصلاحی
۲۰۵ ۱- تعریف و ماهیت
۲۰۶ ۲- پیشینه
۲۰۶ ۳- اهداف و فواید
۲۰۷ ۴- شرایط و قلمرو اجرایی
۲۰۹ ۵- ارزیابی
۲۱۰ مبحث چهارم: مراکز اسکان درمانی
۲۱۰ ۱- تعریف و ماهیت
۲۱۰ ۲- پیشینه
۲۱۱ ۳- اهداف و فواید
۲۱۲ ۴- شرایط و قلمرو اجرایی
۲۱۴ ۵- ارزیابی
۲۱۴ مبحث پنجم: بازداشت‌های آخر هفته
۲۱۴ ۱- تعریف و ماهیت
۲۱۴ ۲- پیشینه
۲۱۵ ۳- اهداف و فواید
۲۱۵ ۴- شرایط و قلمرو اجرایی
۲۱۶ ۵- ارزیابی
۲۱۸ نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۲۱۸ ۱- نتیجه‌گیری
۲۲۱ ۲- پیشنهادات و راهکارها
۲۲۵ فهرست منابع

مقدمه:

از همان زمان که نخستین اجتماع بشری شکل گرفت جرم و مجازات نیز همراه او بوده است بدینصورت که در دورانی که جامعه بصورت خانواده، قبیله یا عشیره بود غالباً مجازات بصورت انتقام‌جویی شکل می‌گرفت و دارای خصوصیات مثل جمعی بودن مسؤولیت‌ها و بی‌عدالتی در مجازات‌ها بود. پس از آنکه قبیله‌ها در هم ادغام شدند و دولت به شکل ابتدایی ظاهر شد و قدرت آن جانشین خانواده یا قبیله گردید مجازات‌ها بصورت تبدیل غرامت، قصاص، تسلیم مجرم به دشمن و محدودیت انتقام در زمان و مکان بوجود آمد. سپس مجازات‌ها با تحول افکار تحت تأثیر ادیان و اعتقادات مذهبی و دیدگاه‌های فلسفی و مبانی تازه‌ای خو گرفتند و بتدریج مبانی مذهبی و اجتماعی انتقام خصوصی را نفی کردند. و نفع جامعه بیشتر مورد توجه قرار گرفت و قضات از اختیارات وسیعی برخوردار شدند. ولی بعلت اختلافات طبقاتی، عدم تساوی مجازات‌ها، هنوز در میان افراد حکمفرما بود. اما با نفی نسبی انتقام خصوصی، تعدیل کلی مجازات‌ها شروع می‌شود. در این دوران مجازات‌ها بصورت بدنی و مالی صورت می‌گرفتند و غالباً دارای خصوصیات ترهیبی، ترذیلی، و حذف‌کننده بودند. با تحول تاریخ، مجازات‌ها نیز دچار تحول شدند و این تحول تا قرن ۱۸ ادامه داشت، اما در قرن هیجدهم مکاتب کیفری مختلفی مثل مکتب فایده اجتماعی، مکتب عدالت مطلق، مکتب کلاسیک، مکتب تحققی، مکتب دفاع اجتماعی و مکتب‌های دیگری بوجود آمدند که هر کدام تأثیر چشمگیری در تحول مجازات‌ها داشتند.

مجازات زندان نیز اگرچه از عهد کهن و باستان وجود داشته است. اما به دلیل استفاده محدود و جزئی از آن نمی‌تواند در ردیف مجازات‌های شایع آن دوران ها تلقی شود. اما با گذشت زمان بعنوان مجازات وارد زرادخانه کیفری شد در ابتدا جانشینی مجازات زندان با وجود وضعیت نامناسب و رقت بار زندان به جای مجازات‌های شدید بدنی بسیار امیدوار کننده بود ولی به مرور، اصلاح طلبان اجتماعی در جهت بهبود شرایط نامطلوب و وضعیت وخیم آن اقدام‌های مهمی انجام دادند. در اروپا

جان هوارد انگلیسی در کتاب «وضعیت زندان‌ها در انگلستان و ولز» که در سال ۱۷۷۷ منتشر شد مشاهده‌های خود را از زندان توصیف نموده و از شرایط نامناسب زندان‌ها انتقاد کرده است.^۱

کیفرهای سالب آزادی به ضمانت اجرای زرادخانه کیفری کشورها مبدل شده بود بتدریج آثار سوء خود را بروز داد و جرم شناسان و کیفر شناسان نگران گسیل شدن بزهکاران به زندان‌ها بودند. در سده بیستم همچنان اصلاح سیستم زندان ادامه یافت و تحت آموزه‌های مکتب دفاع اجتماعی مکتب تحقیقی به اصلاح و باز پروری زندانیان توجه زیادی می‌شود. علاوه بر اقدام‌هایی همانند آموزش‌های برخی از زندانیان جهت تغییر رفتارشان اصلاحاتی هم در امور زندان‌ها صورت گرفت.

در همین سده انتقاد وارد بر مجازات زندان خصوصاً بر زندان‌های کوتاه مدت صورت جدی‌تری بخود گرفت آنگونه که بعضی حقوق دانان همچون آدلف پرینس، فون لسیت و وان هامل ضمن تشکیل اتحادیه بین‌المللی جزا با حبس‌های کوتاه مدت مخالفت ورزیدند، و در این زمینه معتقد بودند که اینگونه حبس هیچ نتیجه‌ای جز فساد بزهکاران غیر حرفه‌ای ندارد.^۲

انتقاد از کیفر حبس همچنان در کشورهای اروپایی غربی و آمریکای شمالی ادامه داشت و تحت تأثیر دیدگاه‌های اصلاحی حقوق دانان، جرم شناسان و کیفر شناسان تغییراتی در نحوه مجازات و سزادهی کیفر حبس بوجود آمد از جمله کیفرهایی مثل تعلیق ساده، تعلیق مراقبتی، جریمه نقدی، آزادی مشروط و کیفرهای پایان هفته بعنوان جایگزین‌های زندان مورد توجه قرار گرفتند. هر چند این اقدامات تا حدودی توانست از آثار زیانبار زندان بکاهد، اما از یک طرف فرد هنوز با زندان در تماس بود و تحت تأثیر پیامدهای روانی، جسمی، خانوادگی زندان قرار می‌گرفت و از طرف دیگر با افزایش جمعیت زندانیان، افزایش هزینه‌های ساخت زندان و نگهداری زندانیان بر دوش دولت و مالیات دهندگان سنگینی می‌کرد و از تکرار جرم محکومان نیز جلوگیری نمی‌کرد. به همین علت کشورهای غربی در دهه‌های اخیر درصدد ابداع مجازات‌های جایگزین یا مجازات‌های بینابین

^۱ - آشوری، محمد؛ جایگزین‌های زندان یا مجازات بینابین، تهران، نشر گرایش، چاپ دوم، ۱۳۸۵، ص ۵

^۲ - محسنی، مرتضی؛ حقوق جزای عمومی، تهران، گنج دانش، چاپ اول، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۴

برآمدند. از جمله این جایگزین‌ها می‌توان به خدمات عام‌المنفعه، پرداخت جزای نقدی روزانه، حبس در منزل یا بازداشت خانگی، میانجی‌گری، پادگان‌های آموزشی - اصلاحی و محرومیت از برخی حقوق اجتماعی اشاره کرد.

ضرورت مجازات‌های اجتماعی مثل این است که زندان‌ها را با بیمارستان‌ها بعنوان مراکز درمانی مقایسه کنیم این نکته برای هر کس بدیهی می‌نماید که بیمارستان باید صرفاً مختص بیمارانی باشد که جز بستری کردن آنها در بیمارستان راه دیگری برای درمان آنها مقصود نیست. چنانچه اشخاص بیماری که با کمترین اقدامات درمانی در خارج از محیط بیمارستان امکان درمان آنها هست یا حتی برخی افراد سالم بصورت اشتباهی راهی بیمارستان گردند چنین بیمارستانی به سبب حجم زیاد بیماران و مراجعان نه تنها قادر به درمان بیمارانی که واقعاً نیازمند امکانات بیمارستانی هستند نخواهد بود بلکه همواره با این خطر نیز مواجه خواهد بود که برخی از اینگونه بیماران سرپایی یا اشخاص سالم، بر اثر تماس با عفونت‌ها و آلودگی‌هایی که خواه ناخواه در هر محیط بیمارستانی وجود دارد، مبتلا به بیماری گردند و پس از ورود به جامعه، موجبات آلودگی دیگران را نیز فراهم نمایند. حال در مورد زندان‌ها نیز مشابه چنین وضعیتی را می‌توان مشاهده نمود.^۱

در نظام عدالت کیفری ایران نیز با تأثیرپذیری از فقه اسلامی و اینکه در اسلام زندان نقش فرعی در مجازات بزهکاران دارد و این مجازات اجتماعی همسو با سیاست کیفری اسلام است و با تأثیرپذیری از اسناد بین‌المللی و حقوق تطبیقی و تلاش حقوق دانان و کیفرشناسان و رویکرد به اینکه اجرای این مجازات در کاهش جمعیت کیفری زندان و کاستن از ناکارایی زندان تأثیر بسزایی دارد و باعث بازپذیری اجتماعی مجرم می‌شود و از تکرار جرم او جلوگیری می‌کند، و در اجرای بند (۲) اصل یکصد و پنجاه و هشت (۱۵۸) قانون اساسی، قوه قضائیه در سال ۱۳۸۱ اقدام به تهیه و تدوین لایحه «مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان» نمود و دولت آن را در سال ۱۳۸۴ برای

^۱ - اولین همایش بین‌المللی بررسی راه‌های جایگزین مجازات حبس، اردیبهشت ۱۳۸۰، تنظیم و ویرایش حسن طغری نگار، تهران، انتشارات راه تربیت، چاپ اول، ۱۳۸۱، مقدمه

تصویب تقدیم مجلس شورای اسلامی شد و در مورخه ۲۲/۲/۸۸ در کمیسیون قضایی مجلس با تغییراتی، در مواد ۶۳ تا ۸۵ قانون مجازات اسلامی آورده شده است که در صورت تایید شورای نگهبان تبدیل به قانون خواهد شد. در این پایان نامه به تحلیل و بررسی لایحه مجازات های اجتماعی جایگزین زندان پرداخته می شود.

طرح تحقیق:

الف) تعریف موضوع و اهمیت و چرایی انتخاب آن

مجازات های اجتماعی جایگزین زندان و تحلیل و بررسی مصادیق آنها که در لایحه «مجازات های اجتماعی جایگزین زندان» آمده است موضوع اصلی بحث پایان نامه حاضر را تشکیل می دهد. مجازات هایی که برای مقابله با جرم، کاهش جمعیت کیفری زندان و اجتناب از پیامدهای منفی آن با مشارکت مردم و نهادهای مدنی و با ملاحظه نوع و خصوصیات جرم ارتكابی، شخصیت و پیشینه کیفری مجرم، دفعات ارتكاب جرم، وضعیت بزه دیده و آثار ناشی از ارتكاب جرم و سایر اوضاع و احوال و جهات مخففه، برخی تکالیف و دستورات را از جانب متصدیان دستگاه عدالت نسبت به محکوم علیه تحمیل می کند. پذیرش مجازات زندان در اوایل سده نوزدهم در اغلب کشورها منجر به بروز مشکلات تحت عنوان تورم جمعیت زندان که خود منشأ پیدایش مشکلات فراوانی از جمله عدم کارایی اصلاحی، تکرار جرم، اثرات سوءروانی و جسمی بر روی مجرم و خانواده او و تحمیل هزینه های سنگین بر دوش دولت و جامعه و... است موجب شد که در دهه های اخیر به مجازات های جایگزین بطور جدی پرداخته شود. کشور ما نیز از این امر مستثنی نبوده است. لذا اگرچه در نظام حقوقی کشورمان برخی مجازات های سنتی جایگزین مثل آزادی مشروط، تعلیق ساده، جزای نقدی بعنوان مجازات های تکمیلی و تبعی دارای سابقه هستند اما مجازات های اجتماعی بصورت مستقل و نوین در قالب لایحه «مجازات های اجتماعی جایگزین زندان» در سال ۱۳۸۴ تقدیم مجلس شورای اسلامی شده است که هنوز به تصویب نرسیده است.

بنابراین نگارنده با انتخاب این موضوع تحت عنوان «بررسی لایحه مجازات های اجتماعی جایگزین زندان» در پایان نامه خویش درصدد است بعلت تازه و بکر بودن موضوع و بعنوان تلاشی از

جانب محافل دانشگاهی به تجزیه و تحلیل این مجازات‌ها و نواقص و کاستی‌های موجود در مواد لایحه و مواع و چالش‌های پیش روی اجرای لایحه پرداخته شود و با ارائه پیشنهادات و راهکارهایی برای برون رفت از این مشکلات گامی بسیار اندک در راه بهینه‌سازی عدالت کیفری این مرزوبوم برداشته شود.

(ب) روش تحقیق و تنگناهای آن

بررسی جایگاه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان و ضرورت اجرای این مجازات‌ها نیاز به یکسری مباحث نظری، تحلیلی، و استدلالی دارد. بنابراین روش تحقیق در این پایان‌نامه روش تحلیلی توصیفی و کتابخانه‌ای است و در نگارش آن از کتب فارسی و انگلیسی، پایان‌نامه‌ها، مقالات، مطبوعات و مجلات و منابع اینترنتی استفاده شده است. و از جمله مشکلات تحقیق که می‌توان به آن اشاره کرد یکی وجود مقررات بسیار مشکل سازمان زندان‌ها در زمینه تحقیق از زندانیان و دیگر اینکه بعلت پیش‌بینی نشدن مقررات شکلی اجرای این مجازات‌ها و نهادهای اجرایی و نهادهای پذیرنده نمی‌توان بطور متقن در این خصوص اظهارنظر کرد.

(ج) سوالات تحقیق

سوالات تحقیق عبارتند از:

- ۱- آیا اجرای مجازات‌های اجتماعی زندان بجای کیفر حبس ضرورت دارد؟
- ۲- مجازات‌های موجود در لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان چگونه قابل اعمال هستند؟
- ۳- آیا لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان دارای نواقص و کاستی است؟
- ۴- در صورت اجرای مجازات‌های اجتماعی آیا می‌توان کیفر حبس را از زرادخانه کیفری حذف نمود؟
- ۵- آیا علاوه بر مجازات‌های اجتماعی پیش‌بینی شده در لایحه می‌توان مجازات‌های اجتماعی دیگری را نیز جایگزین مجازات زندان کرد؟